

DOZA – nekaj o centralnem arhivu križnikov

Zapis na kratko predstavlja Centralni križniški arhiv na Dunaju, ki v delu gradiva pokriva naše vinorodno območje v preteklosti, vse do 15. stoletja. Velja kot povabilo zainteresiranim za raziskovanje lokalne zgodovine, ljudi, razmer in odnosov.

Članek je bil sicer v zelo podobni vsebini in obliki objavljen v Zgodovinskih listih, ki jih izdaja Splošna knjižnica Ljutomer, vendar je smiselno arhiv DOZA predstaviti tudi bralcem Zgodovinskih zapisov, predvsem pa raziskovalcem lokalne preteklosti Ormoža in okolice.

Ormoški okoliš je bil v preteklosti v mnogočem blizu viteškemu redu križnikov.² Njihove posesti so bile v upravnem smislu razporejene v komendah, od katerih je za naše področje izrednega pomena Velika Nedelja in manj komenda v Muretcincih.³ Stoletja trajajoči odnosi med križniki in njihovimi podložniki so v pravno-posestnem smislu vplivali na življenje in delo številnih generacij, neizbrisen pečat pa so pustili tudi na okolju kot celoti.⁴ Prisotnost viteškega reda križnikov pri nas in opredelitev njegove vloge ter vpliva je kljub nekaterim zaključenim projektom in zapisom še vedno manj znano, javnosti premalo predstavljeno in v senci nekih časov, ko križniki niso smeli delovati.⁵ Da bo to preseženo, bo potrebnega še veliko raziskovalnega dela zgodovinarjev, še posebej na področju arhivskega gradiva. To pa čaka zbrano in urejeno nedaleč stran, pa vendar za mnoge še vedno nedosegljivo zaradi namišljene razdalje v kilometrih ali celo neopredeljene ideološke razdalje; s tega vidika torej malodane nepotrebne zgodovinske snovi za proučevanje življenja naših prednikov. In dokler bodo kakršne koli razdalje do arhivov vplivale na stroko in ljubitelje, ne moremo govoriti o opravljenem delu. Prav zato je treba odpreti škatle križniškega arhiva in povedati veliko novega in več o minulih časih in domači preteklosti našega področja.

| Velika Nedelja 1681 (po Vischerju).

DOZA (Deutschordens-Zentralarchiv) ali centralni arhiv nemškega viteškega reda (križnikov) je hranjen na Dunaju. Singestrasse 7 je zlahka najti, saj je od znamenite katedrale sv. Štefana oddaljena slabo minuto hoje. Pročelje zgradbe je prepoznavno tudi po zvoniku manjše križniške cerkve, ki si jo ob obisku arhiva lahko ogledate.

¹ Srečko Pavličič, višji knjižničar, Splošna knjižnica Ljutomer, Pristava 4a, Ljutomer, email: srecko.pavlicic@guest.arnes.si.

² Križniški (viteški) red, poimenovan tudi Nemški viteški red, Tevtonski viteški red ali s polnim imenom Red bratov in sester nemške hiše svete Marije v Jeruzalemu, je imel pri nas v lasti predvsem vinograde in v tej povezavi gre razumeti tudi nadaljevanje zapisane vsebine.

³ J. Štampar, s. J. Ogulin: Križniki v Sloveniji, Križniški red, Ljubljana, 2010. (P. Janko Štampar je prior križniškega reda in avtor publikacije o križnikih, ki smo jo na Slovenskem še kako pogrešali. Polni pričakovanja se veselimo še kakšnih podobnih zapisov.)

⁴ Ta zapis ni namenjen proučevanju prisotnosti križniškega reda v okolju niti njegove gospodarske vloge v odnosu gorski gospod – gornik (podložnik) ali podobno, ampak želi predstaviti del obstoječega (neznane) arhiva.

⁵ V času samostojne Slovenije je bilo realiziranih in predstavljenih kar nekaj odmevnih vsebin o križnikih. Zapisi, publikacije, razstave, manifestacije in druge aktivnosti (obnove poslopij, restavriranje predmetov ...) so mnoge spomnile na križniško prisotnost pri nas, zato vsak tak dogodek pozdravljamo. Posebej pa velja poudariti, da imajo križniki svoje predstavništvo v Ljubljani, sestre križniškega reda pa v Ljutomeru.

| Singerstrasse 7, Dunaj (v ozadju zvonik katedrale sv. Štefana).

| Lokacija križniškega reda in arhiva.

V arhivu vas bodo radi sprejeli. Prav bo, če se boste predhodno najavili, saj imajo redovni bratje, ki za arhiv skrbijo, tudi druge obveznosti in deljen delovni čas. Nekaj malega občasnih obnov in popravil znotraj prostorov lahko vpliva na odprtje, vendar le redko.

Pri delu z arhivskih gradivom boste morali biti bolj ali manj samostojni in prepuščeni lastnemu znanju ter iznajdljivosti. A pregledna ureditev arhiva vas bo vzpodbudila k delu, čeprav je večina arhivskega gradiva neznanega.⁶

| DOZA, eden od prostorov z arhivskimi škatlami.

| Arhivska škatla z gradivom, komenda Velika Nedelja.

S pomočjo omenjenega seznama obstoječega gradiva v DOZA, ki se nanaša prav na ormoško (in širše) področje (komenda Velika Nedelja) mi je uspelo za svoje potrebe obdelati le vsebine 16 arhivskih škatel.⁷ Z najdenim sem bil več kot zadovoljen, predvsem pa presenečen. Posamezni dokumenti so celo iz 15. stoletja in silno obširni. Rokopisi v srednjeveški nemščini (delno latinščini) na listih in v zvezkih pripovedujejo o vsegačih

⁶ Na to nas posebej opozarja p. Janko Štampar v omenjeni publikaciji o križnikih v Sloveniji, dokaj popoln popis arhivskih enot in vsebin pa je v prvi izdaji ormoškega zbornika predstavil tudi Anton Klasinc (Ormož skozi stoletja, Založba obzorja Maribor, 1973, str. 50). V arhivu so škatle označene kot »kartonik«.

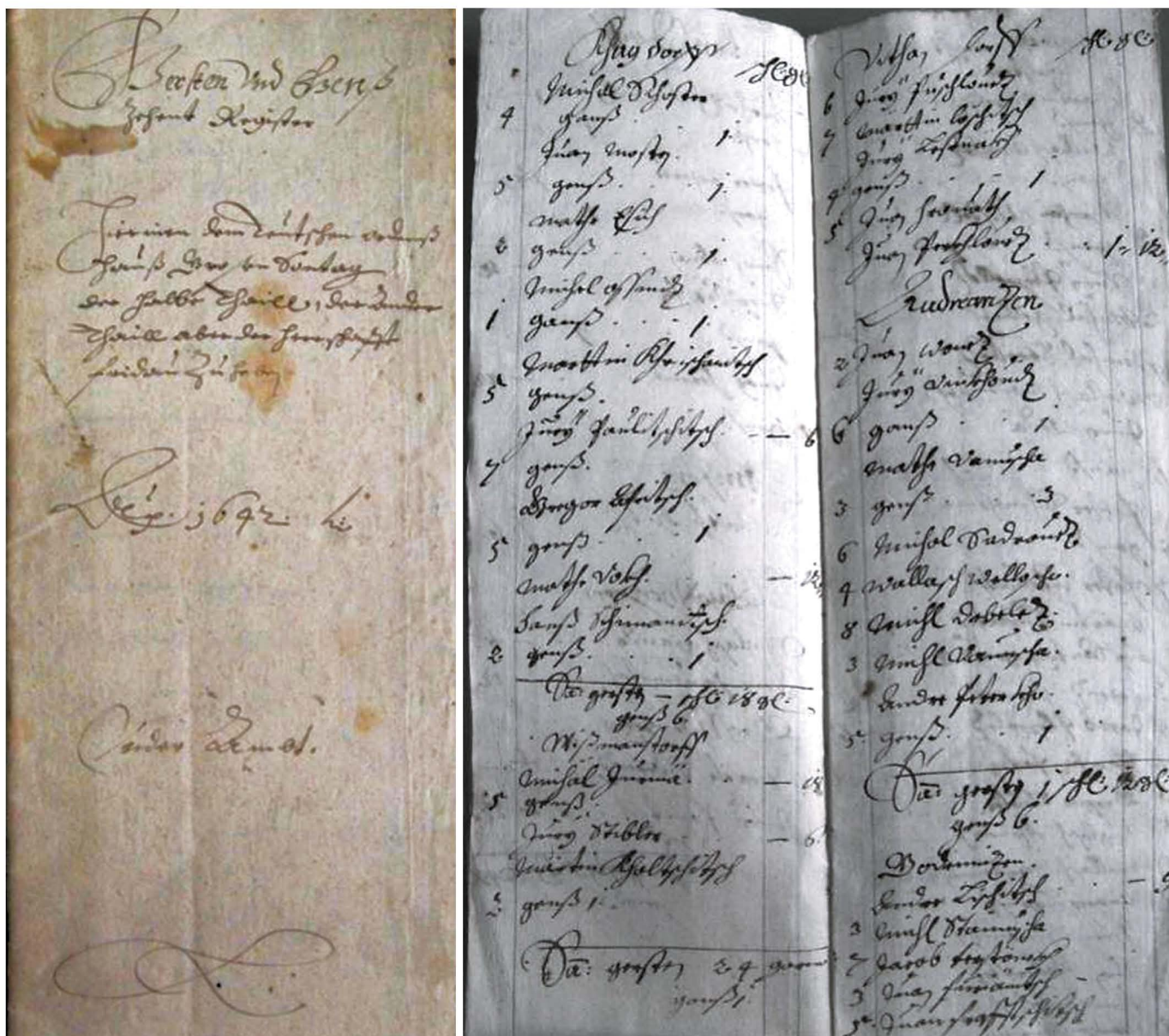
⁷ V arhivu so škatle označene kot »kartonik«.

dogodkih, ki so se nekoč zgodili v naših krajih, če je to zadevalovinogradnike ali posest velikonedeljske komende. Posebej me je razveselilo, da so zapisi v podajanju snovi tako natančni in dosledni, da tudi po petih stoletjih zlahka primerjalno lociramo in razumemo zapisano. Še posebej pa velja omeniti, da arhivske vsebine prinašajo omembe mnogih krajev, ki so kot ledinska imena pri nas že pozabljeni. Nekateri so celo izrisani, seveda s poudarkom na posesti komende.

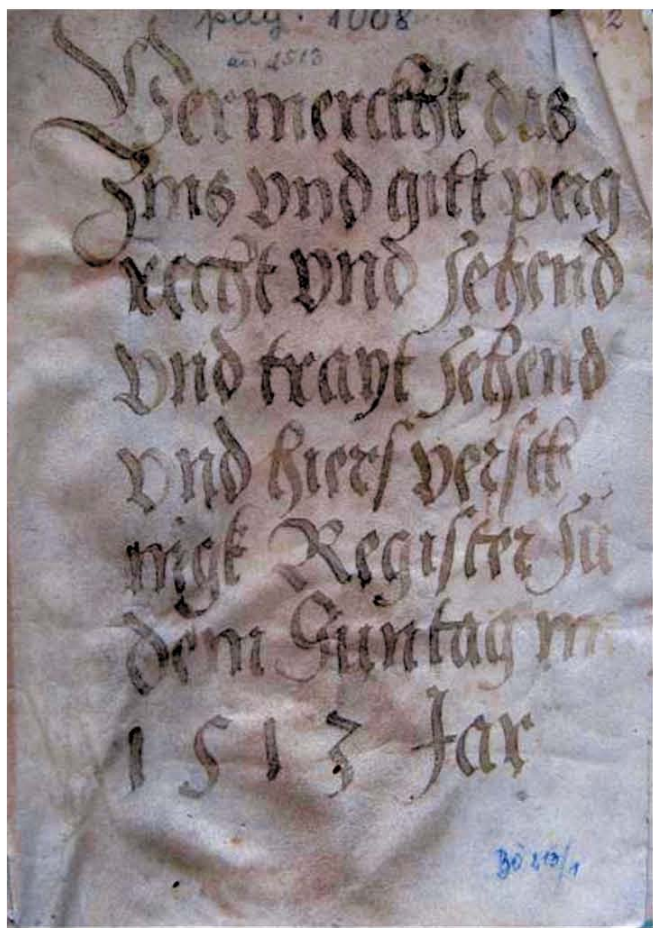
Raziskovalcu bodo še več povedali natančni sezname gornikov – podložnikov komende. Segajo nazaj vse do leta 1486 in nekateri v Klasinčevi predstavitvi niso zajeti. Gradivo lepo dopolnjujejo številni urbarji, registri, računi in inventarji, ki prav tako omenjajo ljudi, ki so nekoč tukaj živeli. Zahtevnejši so uradni zapisi in poročila pravnega in sorodnega značaja same komende ali višjih oblasti.

Posebno obdelavo pa si zaslužijo zapisi letnih gornških pravn, kakor so jih po določilih gorskih bukev izvajali in vodili med vinogradniki in komendo Velika Nedelja vse od 1576. dalje.

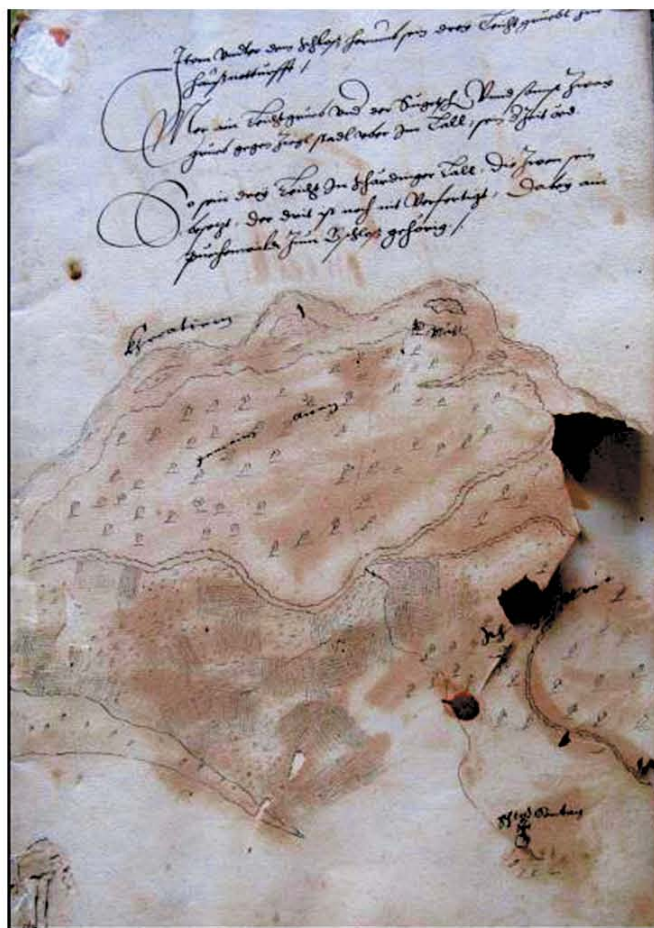
Vsebine, ki opredeljujejo drugo posest in pristojnost komende (stavbe, opreme, cerkveni interier, poročila, dogodki, korespondenca...), so prav tako zelo obširne in zahtevajo drugačen raziskovalni pristop.

[Register gornikov 1642, naslovnica in notranji strani (Kog in drugi kraji).

Gorninski register 1513, naslovnica in notranja stran.

DOZA na Dunaju hrani neizmerne arhivske zaklade za proučevanje zgodovine našega okolja.

Čas je, da se jih lotimo, jih preiščemo in preberemo ter predstavimo zainteresirani javnosti.

Zapis naj služi kot povabilo in izziv vsem, ki to iščejo. Seznam v roke – pa pot pod noge. Razdalj vendar ni.

Povzetek

Centralni arhiv križnikov na Dunaju (DOZA) ima poleg drugega gradiva tudi bogato zbirko arhivskih listin komende Velika Nedelja, ki na zgodovinski način opredeljujejo življenje, delo, ljudi in razmere našega področja, posebej vinorodnega okolja. Gradivo je po predhodni napovedi dosegljivo vsem. Z nekaj spretnosti in zadovoljivim predhodnim znanjem lahko spoznamo vsebine, ki so vezane na prostor tako v gospodarskem (vinogradništvo, kmetijstvo, gozdarstvo, obrti) kot v drugih ozirih (podložništvo, gorniško pravo, urbarji, dajatve, lokacije). Arhivska gradiva našega področja segajo vse v 15. stoletje.

Ključne besede: arhiv, križniki, Velika Nedelja, komenda, Dunaj, vinogradništvo